

Tornai József: Naptánc

Tornai verseskönyve egy régóta folyó költői monológ újabb érdekes dokumentuma. A kötetben szereplő versek alaphangjukat, világlátásukat tekintve alig különböznek ugyan az ezt megelőző gyűjteményétől (*Kiszakadva*, 1972), az olvasót mégis összehasonlításra csábítják. Először az tűnik föl, hogy bár előző kötetei óta Tornai sokat haladt előre egy függetlenedő költői világ meghódításában, az eddig megszerzett területek megtartását sem olvasói, sem a maga számára nem tartotta fontosnak. Megnyugtatóan hat viszont, hogy továbbra is egy újfajta mítosz hatóerejét, természetét kutatja, amikor mesén, legendán túl annak már csak eszköz-, illetve jelrendszerét veszi igénybe, tartalma, célja megújul: költője-mérnöke olyan hatalmat kutat, mely nagyon is evilági, emberközpontú és (a vállalkozás költészetet termő paradoxona is ebben rejlik) — mégis csalahatatlan.

Tornaival együtt továbbra is hinnünk kell a mítoszban, amely ma sem egyszerű fabuláció, de mélyebb emberi tartalmaink, ösztönéletünkre épülő emberségünk legtitokzatosabb és legértékesebb jegyeinek megnyilatkozási formája. Tornai a mítikus társadalmi valóság történéseit igyekszik saját életének célszerkezetébe illeszteni, vagyis egész emberi létét állítja mérceként e folyamatos szembesítésnél. Így válik gondolkodása is teleologikussá s derül aztán ki, hogy mit tart rontó, és mit gyógyító varázsnak.

Mottója a szenvedés, a megtisztulás, a szinte gyermeki létezésöröm jegyében indítja a Naptáncot. E szemléleti princípiumok birtokában válik érezhetővé a két pólus, melynek erővonalai mellé rendeződnek versei. A természettel, a természetes-sel való bensőséges kapcsolatot panteisztikus képekben fejezi ki: „Ó, természet-anya... megszólalsz bennem / a víz szagával, tulipánbibével, / te beszélsz, de én vagyok a te hangod.” (Ó, természet-anya.) A *technikaellenesség*, a civilizáció iránti jogos gyanakodás hangja sem új jelenség lírájában; a természetes dicsőítésének kontrasztjaként jelentkezik. Söhajtása azonban („...szigorúak a változás ajkai...”) nem győz meg arról, hogy a szabadság csupán a természettel való zavartalan együttélés kérdése: „...*egy szabadság ágai, gyümölcsei: nem élhet egyedül a szitakötő, / az ökörfarkkóró és az ebihal...*” (Ó, természet-anya).

A *teljességigény* megszólaltatásánál helyesen használja föl a természeti motívumokat (Kinyitni magam), azonban nehezen válik ugyanez szimbolikussá az elárult ösztönélet miatt panaszkodó másik versében (A kutya halála). Nem is az ilyen, jobbára csak Tornai egész eddigi költészetének motívumai birtokában — s akkor is csak nehezen — megfeythető darabok a kötet értékesebb alkotásai, hanem azok a versek, melyek a bennük szereplő jelemek korábbi alkalmazásának ismerete nélkül is egészsznek érezhetők. Ezekre általában a versmondatok viszonylag nagyfokú szerkesztettsége (Hullj ki belőlem, Nem tudsz arról, Kinyitni magam), egy szógyök virtuóz kihasználása (Fecsegni), vagy a verssorok következetes tördelése; az ezek által nyilvánvaló logikai kapcsolódás a jellemző:

kisfiam
lehet hogy napok vagyunk
mind a ketten
elmegy a nap
feljön a nap
nyílunk egymás gyökereiből
te kis fa
én öreg fa

(A nappól nyíló földön)

A *nemiség* nyújtotta felszabadulás megéneklése is túlvezeti Tornait az archaizálásnak olykor nyelvi anarchiaként való felfogásán: „...örületedben fölkiáltasz / a

paradicsom nyelvén, / amit már elfelejtettünk, / de ilyenkor megszólal, / énekel, sír, / mert a fájdalomba és a sötétbe / belevakít a / gyönyör / ragyogása.” (A paradicsom nyelvén.)

Néha értékes találatokat hagy kidolgozatlanul. Az érzelmek fordított gravitációját tömören, jól szemléltetve fogalmazza meg: „... fejjel lefelé lógunk / boldogságunkban...” (Földalatti apám). A gondolat így nemcsak a közvetlen szöveggörnyezettől üt el, súlyosságával megbillenti az egész verset is.

Tornai erősen vonzódik az *emberfeletti* erények, kínok hordozóihoz, mivel mindenütt az egyedít, a nagyszerűt, az ideális hatalom megnyilatkozását, megtestesülését keresi. E megszemélyesítők sorába tartozik Spartacus, Ofélia, a bibliai József; Don Juan, és a vegykonyhájában forradalmat abortáló T. S. Eliot is. Valamennyien a rendkívüliség változatai. E verseinél azonban nem annyira a szerepjátszás ténye, mint inkább mikéntje megfontolandó. A költői leleménynek gyakran árt az epikus bőbeszédűség (Ofélia, Don Juan magnószalagon), máskor egy önmagában még kevés esztétikai értéket hordozó figura etymologica mond csütörtököt (Spartacus utolsó hét szava a kereszten). Kárpótol azonban a kivétel, a „József, az újrakezdő”. A vers szépségének valódi forrását nem a mítoszban és a költő egyéni életében meglevő párhuzamok s az így keletkező feszültségek adják, inkább a hétköznapiok eseménytelen sivatagában bandukoló vándor rezignációja, amivel József gyermekének „föltámadását” és felesége „mennybemenetelét” fogadja, bár a magasztos és egyszerű szembeállításából keletkező ironia is hitelesen árnyalja a mondanivalót. „Velem nem történekm csodák” — összegzi Tornai, de egy másik alkalommal álarcot, maskarát ledobva máris föllázad, s kitörése úgy áll szembe a valósággal, mint valami másik, színvallásra bírható hatalommal: „Meghalni valamiért, / egyszerre, véresen, biztosan, / nem így évről-évre, / fogról-fogra, hogy már / unom, unom, unom / a halált.” (Meghalni valamiért.)

Izgatottan lapozunk tovább ilyen versek olvasása után. A kötet címadó költeménye hamisítatlan paradicsomi nyelvezettel megírt kompozíció. Az értelmetlen hangcsomókban testet öltő napimádó tánc változó, meg-megakadó, majd újra föllendülő ritmusából egyetlen értelmes szót bontakoztat ki gyötrelmesen, s noha az ötlet itt sem új, a kitűnő megvalósítás egyedülálló értéké emeli a gyűjtemény e darabját is.

Szólnunk kell még az *Öregek siratják az ifjúságot* és az *Aldozati ének* című terjedelmesebb alkotásokról. Az elsónél úgy érezzük, Tornai nem tud átfogó képet rajzolni hőseinek lelkivilágáról. A többszörös személyiségmegosztással kigondolt párbeszédekben hiába igyekszik az öregek múltbatekintő-összegző beszédmodorát stilizálni, a módszerrel zavaró szentenciózusságba siklik: „Az öregség kocsijából nem lehet kiugrani.” „Sárga az ifjúság, mint a napraforgó.” „Öregembernek nem szabad rimánkodni.” Az *Aldozati ének*ben a hatalom történetét mesélve tér vissza a mottóban jelzett tisztaság kérdéseire. A négy énekből álló, több kultúrkör nem eléggé rendszerezett motívumait felhasználó kiséposzban az epikus váz alól szerencsére minduntalan lírai hangok törnek föl, s győzik meg az olvasót arról, hogy Tornai feleslegesen pazarolja erejét egy tőle lényegében idegen műfaj föltámasztására (vagy műfajok összeolvasztására): túl mélyen sebzí őt a líra.

Tornainak egy korábbi kötetéről írta Csoóri Sándor 1968-ban az *Alföld júliusi* számában: „Olyanokat éltünk és élünk meg — háborúkkal, gázkamrákkal, árulásokkal kiközített korunkban —, hogy a tiszta logika folyásmenetét követve már rég valami közös mocsárban kellene fuldokolnunk.” Valóban: vonatkozzék ez egy világ szemléletére, de ne a versépités hogyanjára! A törvények közül egy ugyanis máig sem változott: „A líra logika...” is. (*Magvető, 1975.*)

TÉGLÁSY IMRE